

**“VITA ENIM MORTUORUM IN MEMORIA EST
VIVORUM”
MONUMENTUM & MEMORIA
I CICEROS 9. FILIPPISKE TALE – ET POLITISK SPIL**

Jacob Isager

Ciceros niende filippiske tale udnævnes i L.P. Wilkinsons *Golden Latin Artistry* til at være det fineste eksempel på den “smukke stil” i Ciceros forfatterskab.¹ Den modne og afklarede retoriker fremlægger her for senatet i Rom sit forslag til de æresbevisninger, der bør tildeles den berømte jurist Servius Sulpicius Rufus. Denne var i januar 43 f. Kr. død under et gesandtskab, som senatet havde sendt for at overtale Marcus Antonius til at hæve belejringen af byen Mutina (Modena), hvor Decimus Brutus og hans hær blev holdt indesluttet. I sin form fremstår Ciceros indlæg næsten som en panegyriske gravtale eller lovtale, et *elogium*, over Sulpicius Rufus, der var en nær ven af Cicero, og som sådan afviger den genremæssigt fra de øvrige filippiske taler, der fokuserer på Antonius og har karakter af invektivtaler, hvor Cicero bruger sprogets værste gloser til at karakterisere Antonius og hans brødre. Dette genreskift fra frisprogede, politiske senatstaler til den smukt harmoniserede lovtale giver Cicero mulighed for at udfolde sig inden for en genre, hvor han også demonstrerer sit mesterskab. Den giver læseren af de 14 filippiske taler en velkommen afveksling. Som vi skal se, bliver Antonius dog ikke glemt i talen.

Central for Cicero er diskussionen af de to begreber *monumentum* og *memoria*, og talen munder ud i konkrete forslag til at rejse varige eftermæler for Sulpicius Rufus i form af en statue nær Rostra på Forum Romanum og en fornemt gravmæle på Esquilingravpladsen.

¹ Wilkinson (1963) 181-183, hvor han i afnittet “Artistic Structure in Latin Prose” fremhæver talerne *Pro Archia poeta* og Den 9. filippiske som eksempler på en nærmest epideiktisk stil hos Cicero. Den 9. filippiske tale omtales af Quintilian 3, 8, 5-6 som et velfungerende eksempel på en overtalelse – en *suasoria*.

Den romerske elites kamp for at opnå en plads, et *monumentum*, i den fælles erindring, *memoria*, og derigennem at opbygge position og magt også for deres efterkommere, afspejles overalt i romersk litteratur og blev udtrykt gennem monumenter i bybilledet. De to begreber var rodfæstede i romernes mentale univers. De er derfor også blevet nøglebegreber i tolkninger af Roms byplan og byudvikling. Senere tiders magthavere har ladet sig inspirere af den i deres udformning af bybillede og byplan i magtens centre. Det 20. århundrede tog udforskningen af dette emne op med fornyet kraft, og erfaringer fra senere tider kunne igen i vekselvirkning bruges til at skabe dybere forståelser for mekanismer, der styrede romernes kamp om et eftermæle.²

Forfattere, kunstnere, politikere og magthavere har ønsket at efterlade sig monumenter, og der er bevaret utallige udtryk herfor i forskellige medier. Kun få romerske skribenter har fundet det nødvendigt mere indgående at diskutere selve udfoldelsen af begreber som *monumentum* og *memoria* og den konkrete udnyttelse af dem. Ciceros 9. filippiske tale står som et sjældent nuanceret udtryk for en romers indsigt i den politiske proces, der ligger bag etableringen af et offentligt eftermæle eller snarere eftermæler.³ Den udgør et vigtigt supplement til de spredte konstateringer, der optræder hos andre forfattere og til den konkrete gennemgang af æresstatuers,⁴ mindesmærkers og kunstværkers funktion i Rom, som vi finder hos Den ældre Plinius.⁵

Baggrund for talen

Den politiske baggrund for talen er i korthed følgende: Efter Caesars død i marts 44 f. Kr. forsøgte Cicero med forskellige manøvrer at modarbejde Antonius, der betragtede sig som Caesars efterfølger. Blandt andet ville Cicero knytte Caesars arving Octavian til sig. Det lykkedes ikke, og det endte med en åben konflikt med

² Enkelte titler er nævnt i litteraturlisten. En ny, glimrende behandling af temaet er Walter (2004).

³ Cf. Sehlmeier (1999) 207 om Den 9. filippiske tale: "Ciceros Rede ist eine gutes Beispiel dafür, wie Ehrenstatuen in der späten Republik zu einem Politikum allerersten Ranges geworden sind." Talen behandles hos Sehlmeier på ss. 252-253.

⁴ For brugen af æresstatuer i Rom se Lahusen (1983). Han systematiserer efter opstillingssteder, statuetyper, anledning til opstilling, myndigheden der beslutter opstillingen, *ius imaginis* (retten til at få en statue) og endelig funktion og betydning. Ciceros 9. filippiske tale omtales her i flere sammenhænge. Se også Sehlmeier (1999).

⁵ Først og fremmest i bøgerne 34.-36. i Plinius' Naturhistorie.

Antonius. Koalitionen mellem Octavian og Antonius (og Lepidus, den tredje mand i triumviratet) resulterede i, at Ciceros navn kom på dødslisterne, og at han måtte lade livet.

Ciceros kamp mod Antonius udfoldes i hans 14 såkaldte filippiske taler, som tog navn efter Demosthenes' taler mod kong Philip 2. af Makedonien. I Demosthenes' taler spiller i øvrigt gesandtskaber til Philip en stor rolle. Cicero foreslår i de første af sine filippiske taler en åben kamp mod Antonius, men mere besindige medlemmer af senatet modvirker det med et forslag om, at der sendes et gesandtskab af sted for at forhandle med Antonius. Dette gesandtskab mislykkes, og som allerede nævnt sker der det ulykkelige, at det nok vigtigste medlem af gesandtskabet, Servius Sulpicius Rufus, der er taget af sted trods en alvorlig sygdom, dør undervejs. Og gesandtskabet står faderløst tilbage, som Cicero udtrykker det (*Phil.* 9, 1).

Servius Sulpicius Rufus

Sulpicius Rufus (c. 106-43 B.C.) er først og fremmest blevet kendt for sin juridiske ekspertise og citeres i op til 100 tekster i de senere romerske lovsamlinger, først og fremmest Justinians Digester. Han var jævnaldrende med Cicero, og de fulgte ad i karrieren. Sulpicius ledsagede Cicero på dennes studieophold på Rhodos i 78 f. Kr. Senere måtte han, som det kunne ske i talerbranchen, finde sig i at få Cicero som modpart i en retssag. Han søgte sammen med blandt andre Catilina konsulatet året efter Ciceros, dvs. i år 62, men tabte til Licinius Murena, som han derefter anklagede for bestikkelse (*ambitus*). På Sulpicius' side stod den yngre Cato, mens Murena på sin side blev forsvaret af politiske og retoriske sværvægttere som Hortensius, Crassus og Cicero. I sin tale for Murena formår Cicero at understrege sine gamle og nære forbindelser til Sulpicius samtidig med, at han med stor elegance anvender satire og humor over for sine modparter. Især bliver Sulpicius' juristerier skydeskive for hans vid.⁶ Sulpicius bliver først consul i 51. Han følger Pompeius i borgerkrigen mod Caesar, men forliges med Caesar, der tilmed gør ham til statholder (prokonsul) over Achaia i 46. Han er en forsigtig politiker, for forsigtig ifølge Cicero.⁷ To breve fra

⁶ Om Ciceros balancegang her i forholdet til venskabet med Sulpicius se May (1988) 58-64.

⁷ *Ad Att.* 10, 15, 2.

ham til Cicero er bevaret.⁸ Det første af brevene indtager en særstilling i Ciceros korrespondance. Det er sendt midt i marts 45 f. Kr. fra Athen, hvor Sulpicius opholder sig i sin egenskab af provinsguvernør, og er udformet som et trøstebrev (*consolatio*) til Cicero i anledning af dennes datter Tullias død. Sulpicius udtrykker sin store medfølelse med Cicero og søger på forskellig vis at lindre Ciceros sorg blandt andet ved at sætte den ind i et større perspektiv. Et vigtigt middel til at bearbejde sorgen er ifølge Sulpicius bevidstheden om, at Tullia nu undgår at opleve de politiske omvæltninger, der er sket med Caesars magtovertagelse. Hun levede så længe, hun havde brug for livet, og døde sammen med republikken.⁹ Brevet og Ciceros takkebrev, som også er bevaret, beskæftiger sig ikke med hendes eftermæle. Brevene drejer sig om Cicero, og denne fremhæver i sit svar det nære forhold mellem ham selv og Sulpicius, et forhold som Cicero klart erkender kan have politisk betydning for ham selv. Konklusionen af Ciceros svarbrev er, at man må bøje sig for Caesars vilje, og at Sulpicius' nære relationer til Caesar her kan være til stor hjælp for Cicero.¹⁰ I sit skrift om den romerske retoriks historie, *Brutus*, fra 46 f. Kr. omtaler Cicero sit lange venskab med Sulpicius og deres følgeskab i karriere. Han tildeler Sulpicius rollen som nummer ét i den næstvigtigste kunst og nummer to i den vigtigste. Dvs. han var førstemand i retsvidenskaben, mens Cicero - i al beskedenhed - undlader at nævne, hvem han anser for den første og største i talekunsten.¹¹

Det er den højt æstimerede jurist, den kompromissøgende politiker og den personlige ven, som Cicero vil give et eftermæle. Sagen blev behandlet på et senatsmøde, som formentlig fandt sted den 4. februar 43 f. Kr. Her kom karakteren af dette eftermæle til diskussion. Konsulen Gaius Pansa havde foreslået, at der blev opstillet en statue, men ex-konsulen Publius Servilius Vatta opponerede herimod med et forslag om, at Sulpicius kun skulle hædres med et statsgravmæle og ikke også med en statue. Begrundelsen herfor var, at Sulpicius ikke var blevet dræbt under udførelsen af sit gesandtskab, men blot var død undervejs. Da det, som det skal vise sig i talen, var vitalt for Cicero, at der rejstes en statue for Sulpicius, var hans påstand, at det ikke var måden, han døde på, men årsagen dertil, der betød noget.

⁸ *Ad fam.* 4, 5 og 12. Det sidste af dem omtaler mordet på Marcus Marcellus i Piræus. Marcellus var consul sammen med Sulpicius i 51 f. Kr.

⁹ (§5: ...*illam, quam diu opus fuerit, vixisse; una cum republica fuisse...cum republica occideret, vita excessisse.*

¹⁰ Cf. *ad Att.* 15, 7 hvor Cicero bruger betegnelsen Fredsmægler (*pacifactor*) om Sulpicius.

¹¹ *Brutus* 150-157. Cicero nævner Sulpicius' store fortjenester som teoretiker derved, at han inddrog dialektikken i retsvidenskaben.

Den 9. filippiske tale. Ciceros forslag til senatsbeslutning

I talens indledning går Cicero lige til sagen: Havde Sulpicius levet, kunne man have takket ham. Da han nu er død, må man yde ham æresbevisninger (*honores*). Ciceros hovedargument er, at romerne altid har æret gesandter, der var døde under udførelsen af deres hverv, bl.a. for at stimulere folk til at påtage sig dette farlige, men vigtige hverv (§4): “Vore forfædre gav nemlig dem, der havde mødt døden i fædrelandets tjeneste, et varigt minde (*memoria*) til gengæld for deres korte liv.”

Cicero nævner en række historiske eksempler herpå, og de leder op til hans konstatering af, at Antonius har dræbt Sulpicius. Den, der forvolder døden, er årsag til den (§7). Striden mellem senatet og Antonius benævnes i samme kontekst som krig (*bellum*),¹² og dermed er forudsætningen for at tildele æresbevisninger til stede, som det fremgår af de følgende citater fra talen, hvor Cicero udvikler sit syn på begreberne monument og erindring :

(§9) “Derfor tror jeg, at det er vigtigt for eftertidens erindring (*memoria*), at senatets syn på denne krig står helt klart. En statue vil nemlig i sig selv være et vidnesbyrd om, at krigen var så alvorlig, at en gesandts død fik et ærefuldt minde (*memoria*)... (§10) Giv derfor, ærede senatorer, livet tilbage til ham, som I berøvede det. De dodes liv er nemlig i de levendes erindring (*memoria*). Sørg for, at den mand, som I uden at vide det sendte i døden, opnår udødelighed gennem jer. Hvis I ved jeres beslutning opstiller en statue af ham nær Rostra, vil ingen glemsomhed hos eftertiden (*posteritatis...oblivio*) fordunkle mindet om hans gesandtskab.

Servius Sulpicius’ liv i øvrigt vil jo for bestandig blive overgivet til erindringen (*ad omnem memoriam commendata*) gennem de mange strålende monumenter (*monumenta*), han har efterladt sig. Hans ansvarsbevidsthed, hans faste karakter, hans ærlighed og den enestående omsorg og klogskab, hvormed

¹² Et tilbagevendende tema i de filippiske taler. Se f. eks. *Phil.* 7, 19: ”Jeg er ikke modstander af fred, men jeg frygter en krig, der er camoufleret som fred. Hvis vi derfor ønsker at nyde ægte fred, så skal vi føre krig. Hvis vi viger uden om krigen, vil vi aldrig komme til at nyde freden.”

han varetog statens interesser, vil altid blive omtalt med beundring af alle mennesker. Ej heller vil der blive tiet om hans forbavsende, utrolige, ja næsten guddommelige viden om vore loves rette fortolkning og om udlægning af ret og rimelighed. Hvis alle de, der til alle tider har haft indsigt i lov og ret i dette samfund, blev samlet på ét sted, ville de ikke kunne sammenlignes med Servius Sulpicius. Han var nemlig ikke alene kyndig i lov og ret, men nok så meget i retfærdighed. (§11) Følgerne af anvendelsen af lovbestemmelser og civilretlige grundsætninger søgte han altid at forene med smidighed og rimelighed, og han ville lige så gerne bilægge tvister som fastsætte formerne for procesførelse. Derfor har han slet ikke behov for dette monument i form af en statue (*statuae monumentum*). Han har andre, der er større. De vil nemlig være et minde (*memoria*) om hans glørværdige liv, hvorimod denne statue vil være et vidnesbyrd om hans ærefulde død (*mortis honestae testis*) og således snarere et monument (*monumentum*) for senatets taknemmelighed end for den berømte mand...

(§13) Når jeg nu tænker tilbage på mine mange samtaler med Servius Sulpicius i løbet af vort venskab, så forekommer det mig, at han, hvis der overhovedet findes en bevidsthed efter døden, vil synes bedre om en bronzestatue, der fremstiller ham stående, end en forgyldt rytterstatue som den, der først blev opstillet for Lucius Sulla. Servius satte nemlig overordentlig stor pris på vore forfædres mådehold og plejede at fare hårdt frem mod nutidens ødselhed. Det er derfor så at sige efter hans befaling og vilje, ligesom hvis jeg spurgte ham selv til råds efter hans ønske, at jeg foreslår en bronzestatue af ham stående (*statua pedestris*). Borgernes store sorg og savn vil blive mindsket og mildnet ved dette ærefulde monument (*monumenti honor*).

(§14)...Vore forfædre traf beslutning om statuer for mange, gravmæler kun for nogle få. Men statuer nedbrydes af barsk vejr, vold og ælde, hvorimod gravmælers ukrænkelighed skyldes selve jordbunden, som ingen magt formår at forandre eller tilintetgøre. Andre ting går til grunde med tiden, men gravmæler bliver ærværdigere ved ælde. (§15) ...Når disse æresbevisninger er tildelt Servius Sulpicius, vil der nemlig for bestandig eksistere et vidnesbyrd (*testificatio sempiterna*) om Antonius' afvisning og bortvisning af gesandtskabet. Jeg fremsætter derfor følgende forslag: *Eftersom Servius Sulpicius Rufus, søn af Quintus,*

fra tribus'en Lemonia, i en for staten yderst vanskelig situation, medens han selv var ramt af en alvorlig og farlig sygdom, satte senatets vilje og statens velfærd over sit eget liv og trodsede sygdommens kraft og alvor og nåede frem til Marcus Antonius' lejr, hvortil senatet havde sendt ham; og eftersom han, da han næsten havde nået lejren, bukkede under for sygdommens kraft og mistede livet på et for staten overordentlig kritisk tidspunkt; og eftersom hans død var helt i overensstemmelse med et uangribeligt og ærefuldt liv, i hvilket Servius Sulpicius ofte var til stor nytte for staten både som privatmand og i offentlige embeder; (§16) eftersom en sådan mand har lidt døden i statens tjeneste under udførelsen af sit hverv som gesandt, at senatet ønsker, at der for Servius Sulpicius ifølge denne forsamlings beslutning nær Rostra opstilles en bronzestatue, der fremstiller ham stående, at der under lege og gladiatorkampe forbeholdes hans børn og efterkommere en plads omkring denne statue på fem fod i alle retninger, fordi han led døden i statens tjeneste, og at denne grund anføres på sokkelen, samt endvidere at konsulerne Gaius Pansa og Aulus Hirtius, hver for sig eller begge, hvis de finder det formålstjenligt, pålægger bykvæstorerne at indgå en kontrakt om udførelsen af denne sokkel og statue med tilhørende opstilling på Rostra og sørge for, at det aftalte vederlag anvises og udbetales til entreprenøren. Og eftersom senatet allerede tidligere har gjort sin indflydelse gældende i forbindelse med tapre mænds begravelse og udmærkelse, at senatet ønsker, at afdøde på begravelsesdagen bisættes under udfoldelse af det størst mulige ceremoniel. (§17) Og eftersom Servius Sulpicius Rufus, søn af Quintus, fra tribus'en Lemonia, i den grad har indlagt sig fortjeneste hos staten, at han bør hædres med disse udmærkelser, at senatet beslutter og finder det i statens interesse, at de kuraliske ædiler dispenserer fra deres stående ordre vedrørende begravelser for så vidt angår begravelsen af Servius Sulpicius Rufus, søn af Quintus, fra tribus'en Lemonia, og at Gaius Pansa, konsul, til begravelsen af Servius Sulpicius anviser en plads til et gravmæle på 30 fod i hver retning på Esquilinermarken, eller hvor han finder det hensigtsmæssigt. Dette gravmæle skal tilhøre ham, hans børn og efterkommere med fuld ejendomsret som ved ethvert gravmæle, der er bevilget af staten.”
(Oversættelse: Sven Helles)¹³

¹³ Jeg er meget taknemmelig for Sven Helles' tilladelse til at aftrykke dele af hans oversættelse af Den 9. filippiske tale og skal i øvrigt henvise til hans gode introduktion, oversættelse og kommentarer til Ciceros filippiske taler.

Ciceros forslag blev vedtaget, og det fremgår af Digesterne,¹⁴ at statuen endnu stod på sin plads i 2. århundrede e. Kr.

Aktører og monumenter

Anledning og årsagerne til monumentet

Som de citerede uddrag af talen viser, bruger Cicero ordet *monumentum* både i abstrakte og konkrete kontekster. Han analyserer resultatet af hæderstildelingen for den givende og modtagende part og, hvad der måske er mere overraskende, for den part der i sidste ende er årsag til tildelingen, Antonius.

Hædersmonumentet over Sulpicius vil ifølge Cicero få en dobbeltfunktion, som Cicero betegner som noget særligt for monumenter over gesandter, som døde under deres hverv. Det udsiger nemlig også noget om den part, der har afstedkommet gesandtens død og bliver derfor en skamstøtte over denne part. Cicero er inde på det allerede der, hvor han tildeler senatet det synspunkt, at striden med Antonius er en egentlig krig, og at en statue i sig selv vil bevidne, at krigen var så alvorlig, at en gesandts død krævede et ærefuldt minde. Cicero tager det op igen senere i talen (§15), hvor han opfordrer senatet til at brændemærke den forbryderiske frækhed, Antonius viser ved at føre en afskyelig krig. Midlet er de æresbevisninger, der tildeles Sulpicius, og de bevidner Antonius' afvisning af gesandtskabet. I sit endelige forslag til en senatsbeslutning sidst i talen, undlader Cicero dog at brug betegnelsen krig og betegner blot konflikten som en kritisk situation for staten. Men det er magtpåliggende for ham, at det eksplicit i indskriften på statuens basis angives, at Sulpicius led døden i statens tjeneste.

Cicero understreger, at senatet og faktisk også consulerne samt Cicero og Sulpicius' egen søn må bære deres del af ansvaret for Sulpicius død. De overtalte ham til at tage af sted. Senatet er derfor forpligtet til at give ham livet tilbage i form af et monument, der giver ham udødelighed. Han må aldrig glemmes. Cicero giver dernæst sin argumentation en overraskende drejning. Sulpicius har slet ikke brug for et monument i form af en statue. Det han har udrettet i livet udgør en sum af

¹⁴ *Dig.* 1, 2, 2, 43: *hic cum in legatione periisset, statuam ei populus Romanus pro rostris posuit, et hodie exstat pro rostris Augusti.*

strålende monumenter, der for evigt placerer ham i folks erindring. Statuen vil kun vidne om hans ærefulde død og er snarere et monument over senatets taknemmelighed (§11).

Efterkommerne

Ciceros næste pointe er, at samme monument også vil få betydning for det omdømme, som Sulpicius' efterladte søn vil få ved, at senatet har vist faderen den passende ære. Desuden vil det kunne lindre hans sorg. Cicero går videre i sine monumentassociationer ved at udtale, at faderen ikke kunne få et herligere monument end den søn, som er sin fader så lig. Dog i selve beslutningsforslaget foreslår Cicero, at Sulpicius' efterlevende og efterkommere får rådighed over et areal 1 ½ m ud fra statuen hele vejen rundt om den, hvorfra de kan overvære lege og gladiatorkampe på Forum Romanum.¹⁵ Eftersom statuen stod nær selve talerstolen, Rostra, er der virkelig tale om pladser i første parket.¹⁶ Formuleringen *in rostris* dækker betydningen “på Rostra eller nær ved”.¹⁷ Det var kun få forbeholdt at opnå denne ære, og det var trods alt begrænset både hvor mange statuer og hvor mange personer, der var plads til, især hvis der var tale om rytterstatuer. Den rostra, der her er tale om, er den af Caesar nyopførte rostra i Forums vestende.¹⁸ Cicero nævner i sin tale §4, at det var fast tradition, at statuer af tidligere gesandter dræbt i tjeneste var opstillet på eller nær Rostra. Han nævner som eksempler fire statuer, som han har set stå ved eller på den gamle republikanske rostra og en, som nu er overflyttet til Caesars nye rostraanlæg.

Den fælles erindring

Den mest centrale målgruppe for det fysiske monument, der rejses, dvs. statuen selv, er de borgere, der færdes i det offentlige rum. Deres store sorg og savn vil blive mindsket og mildnet ved dette ærefulde monument, lyder det i §13. Cicero ofrer

¹⁵ Om gladiatorkampe på Forum se Isager (1979).

¹⁶ I Digesterne, citeret i note 14, siges det, at statuen stod foran talerstolen (*pro rostris*).

¹⁷ Lahusen (1983), 16-17. Statuer ved eller på Rostra behandles af Lahusen på ss.14-18.

¹⁸ Se Isager (1977), 85-88. Coarelli (1985) 237-257.

måske ikke mange ord på denne gruppe, men den ligger i bevidstheden hele tiden. De nulevende og de efterlevende er bærere af den fælles erindring, *memoria*, som det smukkeste er udtrykt i betragtningerne over erindring og glemsel i § 10.

Livsværket som monument

Cicero argumenterer lidt paradoksalt for, at Sulpicius strengt taget ikke behøver et monument. Hans liv kan stå selv. Men senatet er forpligtet til at hædre ham, og hertil skal man føje Ciceros lidet skjulte dagsorden for sin tale: Denne hæder skal samtidig have funktion af en skamstøtte over Antonius. Man fristes til at se lidt frem i tiden og at sammenligne med Plutarchs udtalelse i forbindelse med Ciceros makabre død, hvor hans afhuggede hoved og højre hånd blev udstillet på Rostra: "...det var et skrækkeligt syn for romerne, der mente, at de ikke så meget så Ciceros ansigt som et billede af Antonius' sjæl."¹⁹

Rytterstatue eller stående statue?

Som det også fremgår af citatet ovenfor, vier Cicero en del af talen (§13) til en diskussion af, hvilken type statue, man så bør rejse. Valget kunne stå mellem en forgyldt rytterstatue, eller en statue, der fremstiller Sulpicius stående. I den 5. filippiske tale (§41) foreslog Cicero, at senatet lod rejse en forgyldt rytterstatue for Marcus Lepidus nær Rostra eller et andet sted på Forum "som han måtte ønske". Cicero understreger her, at han ikke kan nævne nogen, som har fået tildelt denne udmærkelse efter senatets frie og uafhængige beslutning.²⁰ Til gengæld harcelerer han i Den 6. filippiske tale (§§12-15) over, at der foran Castortemplet på Forum var rejst

¹⁹ Plut. *Cic.* 49, 2. Cf. Plut. *Ant.* 20, 4

²⁰ Statuen omtales igen i *Phil.* 13, 9. Se Sehlmeier (1999) 247-49. Da Lepidus 30. juni samme år blev erklæret for statsfjende, blev statuen fjernet ifølge et brev fra Cicero til Brutus (*ad Brut.* 1, 15, 9) fra juli 43. f. Kr. I Velleius Paterculus' romerske historie fra 30 e. Kr. berettes der (2, 61, 3), at der i foråret 43 f.Kr. også blev rejst en rytterstatue af Octavian ved Rostra: "Senatet hædrede ham med en rytterstatue, som endnu i dag står ved rostra og med en indskrift angiver hans tid. En ære, der i 300 år ikke var tilfaldet andre end Lucius Sulla, Gnaeus Pompeius og Gaius Caesar." Lahusen (1983) skriver s. 15, at det var en forgyldt statue. Velleius siger intet herom, men Lahusen må udlede det af, at Sullastatuen omtales som forgyldt hos Cicero i 9. filippiske (§12). Sehlmeier (1999) behandler Sulla- og Pompeiusstatuen ss. 204-211, Caesarstatuen ss. 242-245 og Octavianstatuen ss. 249-51. Cicero nævner ikke Octavianstatuen i de filippiske taler, men i ovennævnte brev til Brutus (1, 15, 7).

en forgyldt rytterstatue af Antonius' bror Lucius Antonius. Indskriften herpå fortæller, at den blev rejst af de 35 tribus til deres patronus. Det var nok, fordi han som deltager i en gladiatorkamp i Mylasa i Lilleasien slog en traker ihjel, lyder Ciceros ironiske bud på, hvorfor statuen blev rejst. Godt, vi ikke så ham kæmpe her på Forum!²¹ Cicero mere end antyder, at Lucius selv stod bag denne opstilling. Andre tre statuer af Lucius bliver latterliggjort af Cicero i samme afsnit.²² Skal vi vurdere Ciceros forslag til valg af en statue af Sulpicius her, kan det således ikke forekomme overraskende, at han foreslår en stående statue. Han overlader tilmed elegant valget til den afdøde Sulpicius med sin bemærkning om, at hvis der fandtes bevidsthed efter døden, ville Sulpicius følge forfædrenes store mådehold og fravælge en forgyldt rytterstatue, der kunne stå som udtryk for nutidens umådehold og i øvrigt også give negative associationer til Lucius Sulla, der af Cicero som ovenfor citeret i den 9. filippiske tale specifikt nævnes som den første, der blev hædret med en forgyldt rytterstatue på Rostra.²³

Selve valget af statuetyper kommer således til at udtrykke den hædredes høje moral og indirekte hans modparters umoral. Som vi skal se det senere, kan der ske en glidning fra guld og forgyldning som udtryk for den højeste magt til, at dette ædelmetal også står for umådehold (*luxuria*) og dekadence.

Statuers forgængelighed

En retorisk finesse fra Ciceros side er hans udtalelse om, at hans eget forslag faktisk støttes af Publius Servilius' forslag om kun at tildele Sulpicius et offentligt gravmæle (§14). En statsbegravelse er det største, en afdød kan opnå, og en ære større end den, man har tildelt dræbte gesandter. Vore forfædre vedtog statuer for mange, men gravmæler kun for få. Statuer nedbrydes af vejr, vold og ælde, men gravmæler står vel forankret i jorden. Tiden nedbryder statuer, men gravmæler bliver ærværdigere ved ælde. Cicero bruger her et argument om det mere som inkluderende det mindre.²⁴ Hvis man tildeler Sulpicius mere end man tildelte de afdøde gesandter, hvorfor så modsætte sig, at han også får det, som man tildelte dem, nemlig en statue?

²¹ Se Isager (1979).

²² Se Sehlmeier (1999) 245-247.

²³ Sehlmeier (1999) diskuterer rytterstatuen af Sulla på ss. 204-209.

²⁴ Cf. Aristoteles' Retorik 1, VII (1363b flg.).

“Monumentum” i Den 9. filippiske tale.

Som det fremgår, er *monumentum* er ord med mange konnotationer. Cicero udnævner i hurtig rækkefølge både en æresstatue, et statsgravmæle, Sulpicius’ karakter og indsats for staten samt dennes søn til monumenter over Sulpicius. Statuen kaldes herudover et monument over senatets taknemmelighed og endelig over Antonius’ ulovlige krig og hans skyld i Sulpicius’ død.

Den ældre Plinius’ systematisering af æresstatuer i Rom

Jeg forlader her Ciceros betragtninger om *monumentum* og *memoria* og vil til sammenligning kort se på Plinius den Ældres afsnit om statuariske monumenters politiske og sociale funktion i Rom. Plinius’ Naturhistorie, der dateres til 78 e.Kr., tilhører selvsagt en hel anden genre. Naturhistorien er en encyklopædi, som gør status over den aktuelle viden i romerriget, og den har derfor karakter af et opslagsværk og forventes at blive brugt som sådant. Det præger sprog og stil, og selv om Plinius som mange andre gode forfattere af og til bryder med sine genregrænser og hengiver sig til politiseren og ikke mindst moraliseren, står vi over for en kontant og saglig, nogen gange næsten telegramagtig fremstilling af de emner, vi ønsker viden om. Dette gælder også hans afsnit om æresstatuer i bronze i det romerske bybillede, som vi finder i 34. bog af Naturhistorien (§§16-32), der har form af en registrering af de forskellige typer af bronzeskulptur og deres funktion og anvendelse i det romerske samfund. Emnet anskues i begyndelsen i en større sammenhæng. Der tilstræbes videre en historisk, kronologisk gennemgang, hvor i alle tilfælde den første forekomst af en type søges. Der kan ofte være tale om græske forgængere for romerske typer, og der henvises derfor til græsk materiale som inspiration for eller parallel til det romerske.

Æresstatuer hos Plinius

For at finde de første statuer af navngivne personer, må Plinius gå til Grækenland. Med udgangspunkt i Tyranomordergruppen på torvet i Athen som værende den første i sin art giver Plinius så en kort og præcis karakteristisk af begrebet æresstatuer i Rom (§17): Skikken blev overtaget af Rom, og torvene i de romerske byer blev med tiden prydet med æresstatuer. Folk kom til at leve videre i erindringen, og deres ærestitler blev indhugget på statuebaserne, så de kunne læses til evig tid her og ikke kun på

deres grave. Skikken bredte sig til privathusene, siger Plinius videre, som således blev omskabt til torvepladser. Klienterne ønskede at hædre deres beskyttere, patroni, i husets hjerte, atrium. Plinius tildeler, ligesom Cicero, grave og offentligt opstillede æresstatuer samme funktion, og de har begge øje for statuers fortrin ved deres centrale placering på torvet.

Plinius' systematik er i grove træk den følgende:

Statuer af togaklædte uden tunika (*Togati sine tunica*)

Statuer af togaklædte (*Togati*)

Rytterstatuer (*Equestres*)

Statuer af stående personer (*Stantes*)

Statuer af siddende personer (*Sedentes*)

Statuer på søjler (*In columnis*)

Statuer på buer (*In arcibus*)

Plinius belægger sin systematik med eksempler og knytter enkelte bemærkninger til. Om rytterstatuer siger han (i §19), at de er meget populære i Rom, og føjer senere en bemærkning til (§28) at statuer af stående personer med sikkerhed har haft stor betydning i Rom lang tid, men at også rytterstatuer er af temmelig gammel dato. Det første eksempel, Plinius kan finde, er interessant nok en rytterstatue af en kvinde, Cloelia, der blev holdt som gidsel af den etruskiske kong Porsenna. Her er vi omkring 508 f. Kr. Ifølge Livius²⁵ stod den på Forum Romanum. Plinius diskuterer historien, men går ikke videre ind på rytterstatuer. De nævnes dog i forbindelse med forskellige eksempler på triumfalstatuer. Plinius nævner som noget mere kuriøst, at statuer kan gengive personer i præsteskrabet Luperci's dragt, som var et gedeskind. Dvs. de var halvnøgne, og der kunne have været tale om en allusion til Antonius og den famøse situation, hvor han iført Luperci's gedeskind tilbyder Caesar kongediademmet, omtalt med stor afstandtagen af Cicero i 2. filippiske tale (84-87).

²⁵ 2, 13, 11.

Havde det været tilfældet, ville Plinius nok have været mere eksplicit, især da han gerne ønsker at omtale Antonius negativt.²⁶ Men muligheden foreligger.

Plinius behandler også statuer, som er rejst til ære for gesandter dræbt under udførelsen af deres hverv. Han nævner de samme fire gesandter, der blev dræbt af kongen af Veji, som Cicero har med i Den 9. filippiske. Begge giver navnene på de fire.²⁷ Med hensyn til hvordan det var praktisk muligt at ophobe så mange statuer på Rostra, refererer Plinius (§24) til en oplysning i annalerne om, at statuerne for disse personer kun var tre fod, dvs. en lille meter, høje.

Som Ciceros andet eksempel på en gesandt dræbt under tjenesten omtales Gnaeus Octavius, der, som Cicero siger (§§4-5), blev berømt og mægtig og var den første konsul i en slægt, som senere vandt anseelse gennem modige mænd. Denne Octavius, slutter Cicero, fik til gengæld for sit liv en statue, der længe skulle hædre hans efterkommere, og i dag er det eneste minde, der står tilbage om en så anset familie. Plinius nævner samme Octavius, hvis historie han i øvrigt blander sammen med en andens, men hans anledning er et ord i en senatsbeslutning, som han siger (§24): Da Octavius var blevet dræbt, bestemte senatet, at der skulle rejses en statue af ham på “det mest synlige sted”, og det var på eller nær Rostra. Eksemplet er fra år 162 f.Kr. Plinius nævner yderligere (§24) et eksempel på to udsendinge dræbt med urette af illyrerne dronning Teuta i 230 f. Kr.

Plinius diskuterer guld og forgyldte statuer flere steder. F.eks. kritiserer han Marcus Antonius for dennes perverse brug af guldfade.²⁸ Han fortjente at være blevet proskriberet herfor – af Spartacus, der forbød guld og sølv i sin lejr.²⁹ “*O dignum proscritione, sed Spartaci!*” lyder det således fra Plinius. Om forgyldning af statuen refererer Plinius videre til kejser Nero, som beordrede forgyldning af en bronzestatue af Alexander den Store som dreng, lavet af billedhuggeren Lysippos, en kunstner som Plinius sætter som den største i antikken af sin art. Men ved denne værdiforøgelse gik den kunstneriske charme tabt, og forgyldningen blev fjernet. Herefter blev statuen regnet for endnu mere kostbar.³⁰ Denne historie vil fortælle

²⁶ Se Isager (1991) 223-224.

²⁷ Cicero omtaler statuerne, som havende stået på eller ved Rostra indtil hans tid, mens Plinius skriver, at de står på eller ved Rostra. Plinius’ formulering kan sikkert føres tilbage til hans kilde.

²⁸ NH 33, 50 ...Antonium triumvirum aureis usus vasis in omnibus obscenis desideribus, pudendo crimine etiam Cleopatrae.

²⁹ NH 33, 49-50, hvor emnet guld behandles.

³⁰ NH 34, 63. Se Isager (1991) 101.

flere ting. Alexander udtrykker et herskerforbillede. At det er en drengestatue, trækker tanken hen på Neros erotiske interesser. Forgyldning udtrykker magthaverens høje status, men guldet kommer her også til at stå for dekadence og overdrevent forbrug (*luxuria*). Netop dette indgreb ødelægger statuens egenverdi som kunstværk og bliver tillige et symbolsk udsagn om værdien af guld som udtryk for (af)magt.

Cicero og Plinius

De to forfattere er ude i hvert sit ærinde og bruger det samme materiale til noget forskelligt. Plinius definerer således kort funktion og hensigt og illustrerer det med historiske eksempler ofte af ældre dato. Også Cicero trækker på den fælles historiske hukommelse og inddrager aktivt i sin argumentation de fortilfælde, som støtter hans synspunkt. Cicero står i Den 9. filippiske tale som det næsten ideelle eksempel på de mange overvejelser den aktive politiker kan gøre sig i det politiske spil om eftermælet. Plinius henviser ikke til Cicero i denne kontekst, og han har næppe gjort sig den tanke, at en uddybelse af disse politiske mekanismer kunne interessere læseren. Bortset fra at det ville have sprængt rammerne for hans værk. Men den moderne læser kan med stort udbytte sammenstille og sammenligne teksterne.

Cicero og Antonius - in aeternam memoriam

Velleius Paterculus gennemgår i sin romerske historie de her omtalte konflikter med stort engagement og pathos: “Det er den tid, hvor Marcus Tullius med en række taler for evigt brændmærkede Antonius’ eftermæle (*memoria*)”³¹ Velleius beskriver på højdramatisk vis sin opfattelse af Ciceros død, hvordan Octavian kæmpede en forgæves kamp mod de to andre triumvirer, Antonius og Lepidus, for at redde Ciceros liv. Ved Antonius’ forbrydelse blev folkets stemme (*vox publica*) bragt til tavshed. Velleius påkalder Antonius direkte – harmen i sjæl og sind tvinger ham til at bryde hans skrifts rammer: “Du opnåede intet ved at udlove en belønning for at afskære denne himmelske mund og dette berømte hovede. Du berøvede Marcus Cicero for et liv med bekymringer og nogle få alderdomsår, et liv under dig som magthaver, som ville have været mere usselt, end hans død var, mens du var triumvir.

³¹ 2, 63, 3.

Men du berøvede ham ikke hans ry og berømmelse for gerninger og ord. Du tværtimod forøgede dem. Han lever og vil leve til stadig erindring i tiderne, der kommer (*Vivit vivetque per omnem saeculorum memoriam*)... Enhver eftertid vil beundre de taler, han skrev mod dig og forbande, hvad du gjorde mod ham. Før vil menneskenes slægt forlade verden end Ciceros navn blive glemt.”³²

I sin lovprisning af store mænd i romersk historie, som vi finder i Naturhistoriens afsnit om mennesket, udfolder Plinius sig også i direkte tale, her henvendt til Cicero: “Der findes ingen undskyldning for ikke at omtale dig, Marcus Tullius.” Kort og fyndigt opregner Plinius Ciceros politiske indsats. Konflikten med Antonius tildeles fire ord: “Du proskriberede Marcus Antonius.”³³

³² 2, 66, 1-5.

³³ *NH* 7, 117. Plinius slutter sin lovtale til Cicero med at citere Caesars udtalelse om Cicero, at det var en større triumf at have udvidet romernes intellektuelle grænser end imperiets.

Litteraturliste

- Cicero, De filippiske taler*, Oversat med indledninger og noter af Sven Helles.
København 1999.
- Coarelli, F., *Il Foro Romano*, II, Roma 1985.
- Isager, J., *Forum Romanum og Palatin*. Odense 1977.
- , Liv og død på Forum Romanum, “Sfinx om Rom”, *Sfinx* 2, 1979,
80-86.
- , *Pliny on Art and Society. The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*,
Odense/ London and New York 1991.
- Farrell, J., The Phenomenology of Memory in Roman Culture, *The Classical
Journal* 92, 1997, 373-383.
- Frisch, H., *Ciceros Kamp for Republikken*, København 1942, 215-221. *The Philippic
Orations of M. Tullius Cicero*, with English notes by J. R. King, Oxford
1868.
- Halbwachs, M., *La mémoire collective*, Paris 1950/1968.
- Lahusen, G., Goldene und vergoldete römische Ehrenstatuen und Bildnisse,
RM 85, 1978, 385-395.
- , *Untersuchungen zur Ehrenstatue in Rom. Literarische und epigraphische
Zeugnisse*. Roma 1983.
- Lynch, K., *The Image of the City*, Cambridge 1960.
- May, J. M., *Trials of Character. The Eloquence of Ciceronian Ethos*. Chapel Hill 1988
- Middleton, D., and Edwards, D. (eds.), *Collective Remembering*, London 1990.
- Rossi, A., *The Architecture of the City*, Cambridge Mass. 1966/1982.
- Sehlmeyer, M., *Stadtrömische Ehrenstatuen der republikanischen Zeit. Historizität und
Kontext von Symbolen nobilitären Standesbewusstseins*. (Historia
Einzelschriften 130) Stuttgart 1999.
- Walter, U., *Memoria und res publica. Zur Gedächtniskultur im republikanischen Rom*.
Studien zur Alten Geschichte, Band 1, Frankfurt am Main 2004.
- Wilkinson, L. P., *Golden Latin Artistry*, Cambridge 1963.
- Wooten, C. W., *Cicero's Philippics and Their Demosthenic Model. The Retic of Crisis*,
Chapel Hill 1983.

Yates, F. A. *The Art of Memory*, London 1966.